

LENGYELORSZÁG TÖRTÉNELMI FEJLŐDÉSE.

Lengyelország története ezeréves folyamán erősen össze volt kapcsolva Magyarország történetével; mind a két ország a nyugati és keleti kultúra ütközőpontján a nyugati kultúra védője volt a Kelet támadásaival szemben.

A lengyel források rendkívül sok értékes anyagot szolgáltatnak hazánk történetéhez s vannak a magyar történelemnek oly mozzanatai, melyeket azok ismerete nélkül nem is tudunk megoldani és megérteni.

Lengyelország történetét a következő korszakokra osztjuk:

I. korszak a lengyel származású *Piast uralkodócsalád korszaka*, mely az Árpádok korának felel meg. Ez a lengyel királyság kialakulása és megerősödése. E korszak 1386-ig tart.

II. korszak a litván származású *Jagelló-dinasztia korszaka*, mely 1386-tól 1572-ig tart, vagyis az utolsó Jagelló haláláig. A Litvániával való unió hatalmassá teszi Lengyelországot. Ez Lengyelország történetének fénykora.

III. korszak a *szabad királyválasztások korszaka*, mely 1572-től 1795-ig, Lengyelország harmadik felosztásáig tart. Ez a lengyel nemesi köztársaság, a szélsőségig vitt nemesi szabadság s a hanyatlás korszaka.

IV. korszak a *felosztottság kora*, melyben a lengyelség porosz, osztrák és orosz uralom alatt élt 1795-től 1918-ig.

V. korszak a *független Lengyelország kora* 1918-tól 1939-ig.

I. korszak. A Piast-család korszaka,

Az első történelmi uralkodó a Piast-családból származó *I. Mieszko* volt (963-992), akinek országa az Oderától a Visztuláig terjedt, 966-ban népével együtt felvette a kereszténységet. Éspedig a nyugati kereszténységet, amivel Lengyelország a Nyugathoz kapcsolódott.

Fia *Hős Boleszláv* (992-1025) – Szent István kortársa – oly szerepet játszott a lengyel történelemben, mint Szent István a mienkben, ő szervezte meg a lengyel monarchiát. Eendkívül harcias uralkodó volt, aki elfoglalta Csehországot s Morvaországot, Sziléziát és Pomerániát is, sőt 1018-ben hadaival eljutott Kijevig is. 1025-ben királlyá koronáztatta magát, de utána rövidesen meghalt.

A XI. században még egy hatalmas uralkodójuk volt a lengyeleknek éspedig *Merész*, vagy *Szilaj Boleszláv*(1058-1079), aki hathatósan támogatta a magyar hercegeket, Bélát, Gézát és Szent Lászlót I. Endrével és Salamonnal szemben, akik IV. Henrik császárra támaszkodtak. *Merész Boleszláv* 1076-ban királlyá koronáztatta magát, de 1079-ben elűzték őt, mert megölte Szent Szaniszló püspököt.

A X-XI. században sokat kellett küzdeniök a csehekkel, akik IV. és V. Henrik császárt támogatták velük szemben és kiknek sikerült többször elfoglalniuk Krakkót.

Kiváló uralkodó volt *Ferdeszájú Boleszláv* (1102-1188), aki a XII. század elején elfoglalta Pomerániát és ezzel Lengyelország kijutott a Balti-tengerhez.

Ez a kiváló uralkodó végrendeletében az országot felosztotta fiai közt. Ez a rendelkezés nagyon meggyöngítette a központi hatalmat és viszályokra adott alkalmat.

A XII. század végén és a XIII. század első felében bizonyos vetélkedés fejlődik ki Lengyelország és Magyarország közt Vörös-Oroszországot illetőleg, mert az egymás közt folytonosan civakodó orosz hercegek hol a lengyel,

hol a magyar uralkodóhoz fordulnak segítségért. Ennél fontosabb esemény volt azonban a német lovagrendnek meghívása és letelepítése 1226-ban a Visztula torkolatától keletre eső területre.

Ugyanis *Mazoviai Konrád* herceg, látva azt, hogy egymagában nem képes visszaverni a vad, pogány poroszok betöréseit a lengyel területekre, meghívta a német lovagrendet, melyet ép akkor, 1225-ben űzött ki Erdélyből II. Endre, mert a rend el akarta szakítani Magyarországtól a Barcaságot és független rendtartományt akart alapítani.

A XIII. század folyamán a tatárok 1241-ben elpusztították Lengyelország déli részét és április 9-én – két nappal a mohi pusztai ütközet előtt – győzelmet arattak a sziléziai Lignicnél is.

Míg II. Endre uralkodása alatt feszült volt a lengyel-magyar viszony a vörös-oroszországi kérdés miatt, IV. Béla idejében ez bensőséggé válik, mert *Szemérmes Boleszláv* krakói herceg (1243-1279) nőül veszi Béla leányát, *boldog Kunigundát*, Ájtatos Boleszláv kujáviai herceg pedig Kunigunda nővérét, *boldog Jolántát*. Mind a két lengyel herceg támogatja azután IV. Bélát II. Ottokár cseh királlyal szemben 1258-ban és 1260-ban.

A XIII. század végén *II. Vencel* cseh király elfoglalta Krakót és 1300-ban lengyel királlyá koronáztatta magát, míg Lokietek Ulászló, akit a trón megilletett, kénytelen volt a külföldön bujdosni.

Végre sikerült *Lokietek Ulászlónak* (1306-1333) magyar segítséggel elfoglalni a krakói trónt. Megerősítve uralmát 1320-ban királlyá koronáztatta magát Krakóban. Uralma igen nagyjelentőségű volt, egyesítette az egyes országrészeket, újraépítette az egységes lengyel királyságot és belsőleg megerősítette azt. Uralkodása alatt a német lovagrend elfoglalta Danzigot és Pomerániát (1808-1810)

s ezzel elvágta Lengyelországot a Balti-tengertől. Külpolitikájában Magyarországra támaszkodott és leányát, Erzsébetet I. Károly magyar királyhoz adta nőül.

Fia, *Nagy Kázmér* (1333-1370) kitűnő államszervezőnek bizonyult, aki folytatta atyja munkáját és mint apja, ő is Magyarországra támaszkodott és I. Károlyt kérte fel a lengyel-cseh viszály elsimítására. A visegrádi kongresszuson (1335) úgy döntöttek, hogy János cseh király lemond a lengyel királyi trónra tartott igényéről s viszont Nagy Kázmér lemond Sziléziáról a cseh király javára. Pomerániára vonatkozólag úgy döntöttek, hogy az a német lovagrendnél marad.

Nagy Kázmér a nyugaton szenvedett veszteségeért keleten akarta magát kárpótolni és ezért 1350-ben egyezséget kötött Budán Nagy Lajossal, melynek értelmében Nagy Lajos átengedi Vörös-Oroszországot Kázmérnak. Ha Kázmér fiörökös nélkül hal meg, Vörös-Oroszországot Lajos öröklí, ha fia születik, Magyarország visszaválthatja azt százezer aranyért. Nagy Kázmér ezenkívül megszerezte Litvániától Vörös-Oroszország többi részét is.

Kázmér az ú. n. wislicai statútumban (1368) egész Lengyelországra kiterjedő egységes törvénykönyvet létesített. A parasztság helyzetén is igyekezett javítani s ezért a parasztok királyának is nevezték őt. Sokat építtetett kőből s azért azt mondták, hogy Kázmér fából építet Lengyelországot kapott és kőből építtetett hagyott maga után. De nemcsak politikailag szervezi meg Lengyelországot, hanem gazdaságilag is, sőt kulturális téren is sokat tett, mert 1364-ben megalapította a krakói egyetemet.

Mivel Kázmérnak nem volt iútóda, a lengyel trónt unokaöccsére, *Nagy Lajosra* (1370-1382) hagyta s ezt a lengyel rendek is elfogadták. Az 1355-iki budai kiváltságlevélben Nagy Lajos széleskörű privilégiumokat biztosít a lengyel nemességnek.

Ezzel tehát személyes unió jött létre Magyarország és Lengyelország között. Nagy Lajosnak sem volt fiút óda, leányai egyikének akarta biztosítani a lengyel trónt, amit az 1374-ben kötött kassai paktumban a lengyel rendek is elismertek.

Nagy Lajos halála után leányát, *Hedviget* (1384-1399) választották meg Lengyelország királyává, aki a legnépszerűbb lengyel uralkodók egyike lett, mert ő a lengyel urak kívánságára szakított Vilmos osztrák herceggel, mivel el volt jegyezve és férjhez ment *Jagelló Ulászló* litván nagyfejedelemhez, aki azt ígérte, hogy ha Hedvig férjhez megy hozzá, egész népével együtt a katolikus vallásra tér át és uniót létesít Lengyelország és Litvánia között. Ez oly előnyös volt Lengyelországra nézve, hogy Hedvig meghozta ezt az áldozatot s ezzel Lengyelország nagyságát alapította meg.

II. korszak. A Jagellók korszaka (1386-1572).

Jagelló Ulászló (1386-1434) uralkodásával új nagy korszak kezdődik Lengyelország történetében, mert ezzel megszűntek a litvánok támadásai Lengyelország ellen és Lengyelország hatalma messze észak és kelet felé terjedt ki. Ezzel a Nyugat kultúrája messze Keletre terjedt el s védelmet biztosított Lengyelországnak az új nagyhatalom, Moszkva terjeszkedésével szemben. Ezért van oly nagy jelentősége a Krewoban kötött szerződésnek (1385), mely államjogi alapjait adta meg a lengyel-litván uniónak.

Az így megerősödött Lengyelország kezd terjeszkedni. Jagelló Ulászló és Hedvig 1387-ben elfoglalja a magyar uralom alatt lévő Vörös-Oroszországot és azt Lengyelországhoz csatolja.

A XV. század elején mind fenyegetőbbé vált a német lovagrend hatalmának növekedése és a súrlódások mind

nagyobbak lettek. Ezek 1409-ben háborúra vezettek s 1410-ben Tannenberg és Grimwald között a lengyelek a litvánokkal egyetemben megverték a német lovagrendet, de a háború még tovább tartott és csak 1466-ban fejeződött be a thorni békével, melyben a lovagrend visszaadta Lengyelországnak Pomerániát s ezzel Lengyelország ismét visszaszerezte a Balti-tenger partvidékét, melyet a lovagrend elzárt volt *előle*. Ezen időtől kezdve Danzig volt Lengyelország kikötője egészen 1772-ig, Lengyelország első felosztásáig.

A lovagrenddel való háború folyamán zálogosítja el 1412-ben Zsigmond király Jagelló Ulászlónak a 16 szepesi várost, melyek aztán csak 1770-ben kerülnek vissza Magyarországhoz.

Közben mind jobban fenyegeti Magyarországot a török veszedelem és a magyar rendek 1440-ben *III. Ulászlót*, a fiatal lengyel királyt választják meg magyar királynak (I. Ulászló), hogy Lengyelország katonai erejével segítse Magyarországot a török ellen. A fiatal királynak hősi halála Várnánál mintegy szimbóluma volt annak, hogy a két nemzet a nyugati kultúra és a keresztény vallás védője a keletről jövő támadásokkal szemben.

A fiatal Ulászló halála után testvére, *Jagelló IV. Kázmér*(1447-1492)került a lengyel trónra, kinek 45 évig tartó uralkodása igen nagyjelentőségű volt Lengyelországra nézve. Kázmér meg akarta szerezni a szomszéd Cseh- és Magyarország trónját. Ezt a lengyel történelemben a «Jagelló-eszmének» nevezik. Kázmér arra hivatkozott, hogy felesége, Habsburg Erzsébet, az utószülött V. Lászlónak. Ma gyarország és Csehország királyának nővére, tehát az ő családját illeti a magyar és cseh trón. Tényleg sikerült is neki Ulászló fia részére megszerezni a cseh koronát, de a magyar korona megszerzése *Kázmér* fia részére nem sikerült, mert a magyar elégedetlenek által 1471-ben behívott

Kázmér herceg kénytelen volt eredménytelenül visszatérni Lengyelországba.

A küzdelem azonban Mátyás király és Jagelló Kázmér között tovább folyt a cseh trónért, melyre a csehek Kázmér fiát, *Ulászlót* ültették. A háború Mátyás király győzelmével végződött és az 1478-ban kötött olmützi béke értelmében mind Mátyás, mind Ulászló élhet a cseh királyi címmel, Ulászló Csehországot, Mátyás annak melléktartományait – Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot – kapja meg, vagyis mindkét fél megtartja a kezében levő országokat. Mátyás halála után e tartományokat a csehek négyszázezer aranyforinton visszaválthatják Magyarországtól.

Ezek a háborúk annyira elfoglalták Kázmért, hogy elhanyagolta a kelet felől jelentkező veszedelmeket, a török hatalom és Oroszország erősödését. Főleg az utóbbi kezdett veszedelmes lenni, mert III. Iván moszkvai cáρ 1480-ban véglegesen megverte a tatárokat és országát ötszörösen megnagyobbítva, kezdte veszélyeztetni Litvánia orosz területeit is.

Jagelló Kázmér uralkodása alatt megindul a köznemesség küzdelme a főurak hatalma ellen, amit Kázmér király is támogatott azáltal, hogy 1454-ben kiadta a nieszawai statútumot, mely nagyobb jogot és beleszólást adott a köznemességnek az állam ügyeibe.

Midőn 1490-ben Mátyás király meghalt, Jagelló Ulászló cseh király került a magyar trónra, kivel szemben saját testvére, János Albert lépett fel, de eredménytelenül.

1492-ben meghalt Kázmér király. Utána *János Albert* (1492-1501) következett. 1496-ban kiadja a piotrkówi statútumot, ami tovább kiterjeszti a köznemesség hatalmát és kiváltságait. Az ő uralkodása alatt mind jobban közelednek a keletről fenyegető veszedelmek. János Albert hadjáratot akart indítani 1497-ben a török ellen, hogy elfoglalja annak két várát – Kiliát és Belgrádot – a Duna

deltájánál, de István moldvai vajda a bukovinai erdőkben megtámadta és megverte a lengyel sereget. De vereséget szenvedtek a lengyelek III. Iván cártól is, a litván-moszkvai háború folyamán (1499-1508), ami viszont arra készítette a litván rendeket, hogy – látva az orosz veszedelmet – szorosabb viszonyt létesítenek Litvánia és Lengyelország között.

Sándor király (1501-1506) rövid uralkodása alatt a köznemesség újabb jogokat vív ki magának, amennyiben az 1505-iki radomi országgyűlésen kimondják a «Nihil nővi» név alatti ismeretes törvényt, melynek értelmében a király semmiféle határozatot nem mondhat ki a szenátus és a köznemesség követéinek beleegyezése nélkül.

I. Zsigmond (1506-1548) alatt az orosz veszedelem mind fenyegetőbbé válik. Zsigmondnak három hadjáratot kellett viselnie Moszkva ellen, melyek folyamán elveszett Szmolenszk. Ez arra készítette Zsigmondot, hogy délen és nyugaton keressen támogatást s erre vezethető' vissza Zsigmond házassága Szapolyai Borbálával és másrészt a Jagelló-család egyezménye Miksa császárral az 1515-ik évi bécsi kongresszuson. Itt Zsigmond és II. Ulászló megállapodtak abban, hogy II. Ulászló gyermekei, Anna és Lajos házasságot kötnek Miksa unokáival, Ferdinándal és Máriával, ami előkészítette azután a Habsburgoknak a magyar trónra való jutását.

Zsigmond uralkodása alatt történt, hogy a német lovagrend nagymestere, Brandenburgi Albert, Zsigmond unokaöccse, protestánsná lett és szekularizálta a német lovagrend tartományát. Mivel azonban nem érezte magát elég erősnek, elismerte a lengyel királyt hűbérurának és 1525-ben hódolatát mutatta be Zsigmond lengyel királynak.

Egy évvel később, 1526-ban, meghalt II. Lajos magyar király, akivel kihalt a Jagellók magyarországi ága s halálával a Jagellók elvesztették a magyar és a cseh trónt, melyek

az 1515-iki bécsi egyezmény értelmében a Habsburgok kezére mentek át. Ezzel Lengyelország elvesztette befolyását e két szomszédos országra.

Némi kárpótlásul szolgált az, hogy a mazoviai hercegek kihaltával Mazoviát 1529-ben Lengyelországhoz csatolták, miáltal Lengyelország hatalmas területtel gyarapodott, mely kitűnő összekötő kapcsot létesített Lengyelország és Litvánia közt.

I. Zsigmondnak igen nagy érzéke volt az irodalom, tudományok és művészetek iránt s uralkodása alatt Lengyelország a tudomány, irodalom és művészetek terén aranykorát élte. Politikailag azonban nem volt elég messzelátása, nem volt katona s elhanyagolta az országnak katonai megerősítését akkor, mikor Oroszország és Törökország mind hatalmasabbakká lettek.

I. Zsigmondot fia, *Zsigmond Ágost* (1548-1572) követte, aki az utolsó volt a Jagellók dinasztiájából.

Uralkodása alatt Eettenetes Iván orosz cár 1558-ban elfoglalta Livland egyrészét s példáját követte XIV. Erik svéd király, aki Esztoniát és Magnus dán királyfi, aki Kurlandot és Ösel-szigetét foglalta el. Erre a liviandi rendek elhatározták, hogy a lengyel-litván államhoz csatlakoznak, de nem az egész Livland került Lengyelországhoz.

Zsigmond Ágost uralkodásának legfontosabb eseménye az 1569-ik évi lublini unió volt Litvániával. Ennek fontosabb pontjai: 1. a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség egy és szétszakíthatatlan testet alkot; 2. egy uralkodójuk van, akit közös országgyűlésen választanak és közösen koronáznak meg Krakóban; 3. közös országgyűléseket tartanak; 4. közös pénzük van; 5. szabadon költözködhetnek egyik országból a másikba; 6. Wolhynia, a kijevi terület, vagyis Ukrajna és Podlasie közvetlenül a lengyel koronához tartoznak; 7. a Litván Nagyfeje-

delemség megtartja külön hivatalait, saját pénzügyét és hadseregét.

1572-ben meghalt Zsigmond Ágost s vele kihalt a Jagelló-dinasztia, mely közel kétszáz éven keresztül uralkodott.

III. Korszak. A szabad királyválasztások kora (1572-1795).

A lengyel nemzet most nehéz helyzetbe került, mert eddig szabad királyválasztással összekötött örökösödés volt Lengyelországban s mivel az országnak volt dinasztiaja és minden Jagelló királynak volt fia, a választás nem okozott nehézséget. Most azonban sok jelölt jelentkezett. II. Miksa császár Ernő fia részére szeretne volna megszerezni a lengyel trónt; jelentkezett továbbá IX. Károly francia király testvére, Valois Henrik, Rettenetes Iván orosz cár, János svéd király, mint Zsigmond Ágost nővérének, Katalinnak a férje és Báthory István erdélyi fejedelem.

A lengyel rendek *Valois Henriket* (1573-1574) választották meg királyuknak, mert ennek ügyes követe - Montluc - fényes ígéretekkel kábította el a *lengyel* nemeseket. Mivel azonban a lengyel nemesség bizalmatlan volt az idegen származású királlyal szemben, csak akkor választotta meg, mikor ez aláírta az ú. n. «Pacta conventa» feltételeit, melyekben megkötötték a király kezét és biztosították maguknak a nemesség kiváltságait. Ha a király e feltételeket nem tartaná be, a lengyel nemzet megtagadhatja az engedelmességet. Ez a lengyel alkotmány ellentállási joga, a – «de non praestanda obedientia» – mely az aranybulla ellentállási záradékának hatása alatt került a lengyel alkotmányba. Ezeket a feltételeket azután minden választott királynak meg kellett erősítenie.

Valois Henrik azonban csak öt hónapig uralkodott,

mert bátyjának, IX. Károlynak halála hírére titkon elhagyta Krakót és Franciaországba ment, hol, mint III. Henrik, a francia trónra került.

Utána *Báthory István* (1576-1586) lett Lengyelország királya. Báthoryt a lengyel köznemesség választotta meg, Zamoyski János kancellár ajánlatára. Báthory egyike volt a legnagyobb lengyel királyoknak, aki előre látta, hogy Oroszország mily nagy veszedelem Lengyelországra s azért le akart vele számolni.

Báthory azonban tulajdonkép azért fogadta el a lengyel koronát, hogy a magyar nemzetnek tehessen szolgálatot, mert ő Lengyelország segítségével akarta felszabadítani Magyarországot az idegen uralom alól, de korai halála megakadályozta őt hatalmas tervének kivitelében.

Báthory háborút viselt Rettenetes Iván cárral, mert az oroszok által elfoglalt Livland észak felől fenyegette Lengyelországot. Mielőtt hadat vezetett volna Rettenetes Iván ellen, előbb megreformálta a lengyel hadsereget, s több ezer főből álló magyar zsoldos sereget toborzott Erdélyben és a hozzá tartozó részekén. így felkészülve három hadjáratot (1579, 1580, 1581) vezetett Rettenetes Iván ellen, aki békét akart kérni a győztes Báthorytól, de ő nem volt erre hajlandó, mert teljesen le akarta verni az orosz cárt. Ekkor Rettenetes Iván XIII. Gergely pápához fordult s azt ígérte neki, hogy ha békét közvetít közte és Báthory közt, akkor ő az egész néppel együtt áttér a katolikus hitre. A pápa erre Possevino jezsuita atyát küldte Báthoryhoz azzal a kéréssel, hogy kössön békét az orosz cárral. Báthory megtette ezt, de Rettenetes Iván nem tartotta be ígéretét s nem lett katolikussá. Ily módon Báthory nem tudta keresztülvinni nagyszabású tervét, az orosz hatalom megtörését, mely után sor került volna Magyarország felszabadítására.

Midőn 1584-ben Rettenetes Iván meghalt, Báthory

már az Oroszországgal kötendő perszonális unióra gondolt és egyszersmind a török elleni hadjárat szervezését is célul tűzte ki, midőn 1586-ban váratlanul meghalt Grodnóban.

Báthory halála után a svéd *Waza III. Zsigmondot* (1587-1632) választották meg lengyel királynak, mert anyja Jagelló Katalin volt. Zsigmond nem sokat törődött Lengyelországgal és a svéd trón öröklése érdekében háborúba keveredett Svédországgal s ez a háború azután megszakításokkal mintegy hatvan évig tartott. Ezenkívül háborúba keveredett Moszkvával is, majd pedig Törökországgal. Az orosz háború folyamán a lengyel hadak Moszkváig jutottak és az oroszok hajlandók lettek volna Zsigmond fiát, Ulászlót cárnak megválasztani, de Zsigmond magának követelte az orosz trónt, amit azonban az orosz bojárok nem fogadtak el és Eomanov Mihályt kiáltották ki cárnak.

Ugyancsak az Ő uralkodása alatt történt az a Lengyelországra nézve súlyos következményű esemény, hogy Kelet-Poroszország és a brandenburgi választófejedelem-ség egy fő alatt egyesült. Ugyanis. 1618-ban az utolsó porosz hercegnek, az elmebeteg Albert Frigyesnek gyermektelen halála után János Zsigmond brandenburgi választófejedelem örökölte Kelet-Poroszországot, mint lengyel hűbért. Ezen idő óta a brandenburgi választófejedelmek politikája oda irányult, hogy a két területet egyesítsék. Ez azonban csak úgy történhetett, ha a két terület között lévő lengyel Pomerániát Brandenburghoz csatolják. Ez vezetett azután a XVIII. században Lengyelország felosztásához.

III. Zsigmond után fia, *IV. Ulászló* (1632-1648) következett, aki háborút vezetett Moszkva ellen, melynek eredményeképpen megkapta Szmolenszket és az attól délre fekvő területeket, továbbá Livlandot, Esztóniát és Kurlandot (1684). Ekkor érte el Lengyelország legnagyobb

kiterjedését. IV. Ulászló folytatta atyjának svéd politikáját s nem akart lemondani a svéd trónról, ami háborúba sodorta őt Svédországgal.

Utána testvére, *János Kázmér* (1648-1668) következett, kinek uralma telve háborúkkal, s majdnem az összes szomszédokkal harcolt. Több háborút vezetett a kozákok vezére, Chmielnicki Bogdán ellen, majd pedig Moszkva ellen, ezt azonban nem tudta kihasználni, mert közben kitört a svéd háború (1655-1660), mely teljesen lekötötte erejét.

X. Károly svéd király a westfáliai béke után megerősödve, le akart számolni János Kázmérral, sőt fel akarta osztani Lengyelországot. Ebben a háborúban részt vett II. Eákóczi György erdélyi fejedelem is, mint X. Károly szövetségese, de vereséget szenvedett a lengyelektől s visszavonulás közben a krimi tatárok is pusztították seregét. A svéd háborút az 1660-i olivai béke fejezte be, melyben János Kázmér lemondott a svéd trónra tartott igényéről, Lengyelország elveszítette Svédország javára Livlandot és Esztoniát s megszűnt Kelet-Poroszország hűbérura lenni. E tartomány tehát teljesen független lett Lengyelországtól, mely így nagyon meggyöngyülve került ki ebből a háborúból.

A svéd háború még nem fejeződött be, mikor újabb háború tört ki Oroszországgal. E háborút az 1667-i andruszowi béke fejezte be, melyben Moszkva lemondott Livland egy részéről, Witebskról és Polockról, de megkapta Szmolenszket és az egész dnyeperentúli Ukrajnát.

Azonban nemcsak a sok háború gyöngítette Lengyelországot, hanem a belső viszonyok is, melyek főképp a nemesi szabadságoknak szélsőséges kifejlődéséből keletkeztek. Kifejlődött a «nemesi köztársaság» («Kzeczpospolita szlachecka») eszméje, melyben a király csak mintegy «primus inter pares». Kialakult az a felfogás, hogy az

országgyűlési határozatokhoz egyhangú szavazás kell, tehát ha csak egy követ is tiltakozik ellene, a határozat nem lett törvényé. Ez volt a hírhedt «Liberum veto», melyet 1652-ben alkalmazott először Sicinski litván követ s amely valósággal megbénította az országgyűlés működését.

János Kázmér után a lengyel *Wisniowiecki Mihály* herceget (1669-1673) választotta meg a köznemesség, mert nem akart idegen származású uralkodót. Wisniowiecki-nek rövid négy évi uralkodását a törökök elleni harcok töltik ki. 1673-ban a lengyelek Sobieski János vezetése alatt fényes győzelmet arattak a török felett a Dnyeszter melletti Chocimnál, hol 10 ezer török esett el.

Wisniowiecki után ismét lengyelt választott a köznemesség, mégpedig a chocimi győzöt, *Sobieski Jánost* (1674-1696). Uralkodása sok hadi győzelmet és dicsőséget hozott Lengyelországnak. Háborút viselt a *törökkel*, hogy visszaszerezze tőle Podoliát. Azonban sokkal nagyobb dicsőséget hozott Lengyelországnak 1683-ban Bécs felmentésével, amikor – mint tudjuk – Kara Musztafa kétszázezer főnyi seregével ostrom alá fogta Bécset és I. Lipót kérve-kérte Sobieskit, hogy segítse őt. Sobieski 34000 főből álló seregével szeptember 12-én fényes győzelmet aratott a törökön és felmentette a szorongatott Bécset.

Sobieski azután Lotharingiai Károly herceggel egyetemben üldözőbe vette a törököket és még egyszer megverte őket Párkánynál és felmentette Esztergomot. Ezzel Sobieski igen nagy szolgálatot tett nemcsak a nyugati kultúrának s a kereszténység ügyének, hanem Magyarországnak is, mert e diadalokkal vette kezdetét hazánk felszabadítása a török járom alól.

Sobieski halála után *II. vagy Erős Ágost* szász választófejedelemet (1697-1733) választották meg királlyá, akit XII. Károly svéd király megtámadott, mert Ágost Orosz-

országgal és Dániával szövetségre lépett. XII. Károly *Leszczyński Szaniszlót* választotta királlyá és Ágostot lemondatta, aki azonban XII. Károly poltavai veresége után újból elnyerte a trónt.

Halála után a Lengyelországban megjelent orosz csapatok kierőszakolták *III. Ágost* (1785-1768) megválasztását s ezzel megkezdődött az orosz beavatkozás Lengyelország ügyeibe, ami még nagyobb mértékben mutatkozott *III. Ágost* utódjánál, mert *II. Katalin* cárnő keresztülvitte kegyencének, *Poniatowski Szaniszlónak* trónrajutását (1764-1795). Az orosz befolyás ellen a lengyel hazafiak a bari konföderációt létesítették, melyet azonban az orosz követ által behívott orosz csapatok széjjelverték.

Az orosz politika titokban Lengyelország felosztására, illetőleg egész Lengyelországnak Oroszországhoz való csatolására törekszik.

A felosztásra alkalmat szolgáltat az, hogy *Mária Terézia* 1770-ben a keleten kitört pestis ellen egészségügyi kordont huzat az egész magyar batár mentén és ezzel elzárja a Lengyelországnak elzálogosított 16 szepesi várost Lengyelországtól s ezenkívül okkupálja a Szepességtől északra fekvő szandeci földet is. Ez szolgáltatott közügyet *II. Katalinnak* és *II. Frigyesnek* arra, hogy Oroszország és Poroszország is elfoglaljon egy-egy részt Lengyelország területéből.

A felosztásnak igazi háttere azonban az, hogy Ausztria és Poroszország a legnagyobb aggodalommal figyelték az oroszok foglalásait az orosz-török háború folyamán. Fölhasználta ezt a helyzetet Törökország és békeközvetítőül kérte fel Ausztriát és Poroszországot. Ha Oroszország nem fogadja el a békét, általános európai háború fenyegetett volna, azért Moldva és Oláhország helyett lengyel területtel akarták kárpótolni Oroszországot. Ez azonban veszedelmes lett volna Ausztriára és Poroszországra nézve,

ezért az a terv merült fel, hogy ennek ellensúlyozására a két ország is kapjon lengyel területeket s ily módon elkerülnék a fenyegető európai háborút. II. Katalin cárnő eleinte nem akarta ezt a tervet elfogadni, mert maga akarta egész Lengyelországot elfoglalni, de azután mégis belement a felosztásba.

Így történt *Lengyelország első felosztása 1772-ben*, melyben Oroszország Litvánia keleti részét, Poroszország Pomerániát és Vármiát kapta Danzig és Thorn kivételével. Ezzel Poroszország közvetlen területi kapcsolatot kapott Kelet-Poroszországgal, ami politikájának legfőbb törekvése volt.

Ausztria az egykori Vörös-Oroszországot kapta, mely a XIII-XIV. században Magyarországhoz tartozott és Kis-Lengyelország déli részét Krakó kivételével.

Az első felosztás után a lengyel hazafiak korszerű reformokat akartak létesíteni s e célból 1788-ban országgyűlést hívtak össze, melynek feladata volt új, modern alapokra fektetni a lengyel alkotmányt és állami szervezetet. Az új alkotmány, melyet 1791 május 3-án hirdettek ki, többek között kimondta, hogy eltörlik a szabad királyválasztást és Poniatowski Szaniszló után Frigyes Ágost szász választó örökli a trónt. A katolikus vallás az uralkodó vallás, de a többi felekezet is teljes szabadságot élvez. A nemesség megtartja kiváltságait, de a polgárság és a jobbágság is több jogot kap. Az országgyűlés két kamarából áll, a követek házából és a szenátusból. A törvényeket szótöbbséggel hozzák és a «liberum vető» eltörlik. Az alkotmány revíziója céljából minden 25 évben alkotmányozó országgyűlés ül össze.

A május 3-iki alkotmány keresztülvitelére azonban már nem került sor, mert *1793-ban* bekövetkezett *Lengyelország második felosztása*, melyben Oroszország Litvánia túlnyomó részét, Volhyniát és Podoliát foglalta el, Porosz-

ország meg a két említett várost kapta meg és Lengyelország nyugati részét. Ausztria a második felosztásban nem vett részt.

Erre 1794-ben Kosciuszko Tádé vezetése alatt felkelés támadt és a lengyelek a leghősiesebb ellentállást fejtették ki, de a maciejowicei vesztes csata sírba döntötte Lengyelországot, mert *1795-ben harmadszor is* felosztották.

Oroszország Litvánia megmaradt részét vette el, Poroszország Mazoviát Varsó városával és Podlachiát, Ausztria pedig Kis-Lengyelország többi részét Krakó városával. Lengyelország nyolcszázados fennállás után megszűnt.

IV. Korszak. A felosztások kora (1795-1918).

A lengyelek eleinte francia segítségben bíztak és Napoleon 1807-ben a tilsiti béke után meg is alakította a *Varsói Nagyhercegséget* a szász király fennhatósága alatt, de ez csak kis területre szorítkozott és Napoleon bukásával megszűnt.

Az 1815-iki évi bécsi kongresszus a *Lengyel királyságot*, vagy másképp a *Kongresszusi Lengyelországot* létesítette, de még kisebb területen, mint a varsói nagyhercegség volt. E területet I. Sándor cár kapta és most perszonális unió létesült Oroszország és a lengyel királyság közt. Poroszország megtartotta Kelet-Poroszországot és a nyugati Lengyelországot, Ausztria pedig Galíciát, de Krakó nélkül, melyből köztársaságot létesítettek.

A szabadelvű gondolkodású I. Sándor után I. Miklós cár következett, akinek reakciós uralma az 1880-81-iki lengyel felkelés kitörését idézte elő. A felkelés eleinte nagy sikereket mutatott fel, de Osztrolenkánál vereséget szenvedtek a felkelők, kiket Paszkievics tábornok vert meg véglegesen, ugyanaz a Paszkievics, aki azután 1849-ben

a magyar szabadságharcot is leverte. I. Miklós cár eltörölte a Lengyel Királyság alkotmányát és az országot beolvasztotta az orosz birodalomba. A felkelés leverése után rengeteg lengyel emigrált Nyugateurópába, főleg Parisba, így többek közt a legnagyobb lengyel költő, Mickievicz Ádám is. Ott volt Czartoryski Ádám herceg, Zamoyski tábornok és a magyar szabadságharcban szerepelt Dembinski és Bem tábornokok, valamint sok kiváló lengyel férfiú.

A lengyelek azonban nem tudtak belenyugodni sorukba és 1863-ban újabb felkelést szerveztek orosz elnyomók ellen, melyet azonban az oroszok hamarosan levertek s utána még súlyosabb elnyomatásban lett részük. Számtalan lengyelt lőttek agyon a varsói citadellában és közel százezernyi lengyelt száműztek Szibériába. Különösen sokat szenvedtek a lengyelek Muraviev kormányzó alatt, kinek «akasztó» volt a mellékeve.

Jellemző sajátága a lengyel felkeléseknek, hogy mind az orosz uralom ellen irányultak. Oroszországot tekintették a lengyelek legnagyobb elnyomójuknak, hisz Oroszország Lengyelország területének közel 80%-át foglalta el s mert a cári uralom a maga abszolutizmusával a legsúlyosabban nehezedett a lengyel nemzetre.

Az orosz elnyomatásnak az volt a következménye, hogy földalatti titkos lengyel szervezetek keletkeztek. Ezeknek egyik megszervezője a világháború előtt Pilsudski József volt, aki Oroszországot tartotta a lengyelség legnagyobb ellenségének. Vele szemben a megalkuvók vezére Dmowski Román, a nemzeti demokraták feje volt.

Poroszországban III. Frigyes Vilmos és IV. Frigyes Vilmos porosz királyok idejében enyhe volt a kormányzat a lengyelekkel szemben, aminek az volt a következménye, hogy a lengyel intelligencia kezdett elnémetesedni. A szigorúbb irányzat a lengyelekkel szemben Bismarck

korában kezdődött s a XX. század elején még keményebb lett a porosz politika a lengyelekkel szemben és megkezdődött a lengyel birtokok kisajátítása is.

Ausztriában a lengyelekkel szemben alkalmazott politika bizonyos hullámvásznak volt kitéve, egyszer szigorúbb, egyszer enyhébb volt és csak az 1860-as évek végén lett határozottan kedvező a lengyelek irányában. Ez az irányváltás id. Andrássy Gyula gróf nevével kapcsolatos, mert ő volt az, aki mint magyar miniszterelnök kifejtette Ferenc József előtt, hogy a lengyeleket mint oroszelleneseket támogatni kell, mert ők ez esetben gátat fognak alkotni az orosz pánszlávizmussal szemben és az oroszszál való konfliktus esetében a kettős monarchiával fognak tartani Oroszország ellen. Csakugyan így is történt 1914-ben, a világháború kitörésekor, mert a galíciai lengyelek megalakították Krakóban a *Legfelsőbb Lengyel Nemzeti Bizottságot*, amely lengyel légiót szervezett az osztrák és magyar hadsereg kötelékében és azon dolgozott, hogy a leendő Lengyelország a kettős monarchiához csatlakozzék. Sőt arról is volt szó, hogy Károly István főherceg legyen a lengyel király, ez azonban nem történt meg, mert a központi hatalmak elvesztették a háborút.

V. Korszak. A Független Lengyelország kora. (1918-1939.)

1918 november havában 123 évig tartó feldarabolás után megalakult ismét a *független Lengyelország* mint köztársaság, melynek államfője a lengyel függetlenségi mozgalmak lángelkű vezére, *Pilsudski József* lett.

A fiatal államnak azonban még roppant sokat kellett küzdenie határaiért. Délkeleten az ukránokkal, délnyugaton a csehekkel, Keleten a Szovjettel kellett küzdenie és Litvánia felé is nyitott volt a határ. 1918 decemberében

a poroszországi lengyelek felkelést szerveztek és Lengyelországhoz csatlakoztak.

A versaillesi béke Lengyelországhoz csatolta Porosz-Lengyelországot, Pomerania egy részét és Danzigot, mint szabad várost, miáltal Lengyelország kijutott a Balti-tengerhez. Míg nyugaton könnyen kapta területeit, annál többet kellett küzdenie a keleti határokért, mert a Szovjettel való háború közel két évig tartott és nehéz próbára tette a fiatal államot, melynek területén már addig is négy éven keresztül dúlt a világháború. A lengyel hadak

1920 elején eljutottak a Berezinaig és Kijevig, de a nyár folyamán a szovjet hadak számbeli fölénye következtében kénytelenek voltak Varsóig visszavonulni. A háborút a *varsói csata* fejezte be 1920 augusztus 15-én és 16-án, melyben Pilsudski fényes győzelmet aratott Tuchacsevszkij szovjet tábornagy seregén. E győzelemhez Magyarország is hozzájárult azzal, hogy löszert küldött a lengyel hadseregnek, mely már teljesen kifogyott a municióból.

A szovjetekkel való háborút a rigai béke fejezte be 1921 március 18-án.

A rigai béke után Lengyelország területe 388,000 négyzetkilométert tett ki 33 millió lakossal. Ez a független Lengyelország 1939 szeptemberéig állott fenn, mikor történelmének egyik legnagyobb katasztrófája elpusztította. A versaillesi lengyel állam megsemmisülésének okait a jövő történetírása hivatott megállapítani.

Divéky Adorján.

IRODALOM.

M. Bobrzyhski, Dzieje Polski w zarysie, Warszawa, 1927, 1931. 3 kötet.

Bt. Grodecki, St. Zachorowski, J. Dabrowski, Dzieje Polski sredniowiecznej, Krakow, 1920, I-II. kötet.

O. Halecki, La Pologne de 963 à 1914, Paris, 1933.

Dr. E. Hanisch, Die Geschichte Polens, Bonn und Leipzig 1923.

Polska, Jej dzieje i Kultúra, Warszawa, 3 köt.

Magyarország és Lengyelország. Szerk. Huszár Károly, Budapest-Varsó, 1936.

Dr. n. Boepell, Geschichte Polens, Hamburg, 1840, 1. köt.

Dr. Caro, Geschichte Polens, Gotha, 1863-1888, II-V. köt.

Sobieski, Histoire de la Pologne. Paris,

Tomcsányi J. Lengyelország, Budapest, 1932.

Dr. E. Zivier, Neuere Geschichte Polens, Gotha, 1915, I. köt.